

HANNIBAL LECTER: REALITAT O FICCIÓ?

Mites i ciència en la representació de la psicopatia en la cultura popular

Ángel Romero

Si pensem en l'impacte que ha tingut en la cultura popular i en la nostra concepció de la psicopatia la figura d'Hannibal Lecter o Hannibal «el caníbal», no donaríem crèdit, almenys des de la interpretació d'Anthony Hopkins en la pel·lícula *El silenci dels anyells* (1991). Arran d'aquest personatge, el psicòpata per antonomàsia ha sigut retratat com una persona molt intel·ligent, serena, arrogant, manipuladora i mancada de remordiments. En concret, una idea que s'ha repetit sovint és que les persones amb psicopatia compten amb una alta intel·ligència. No obstant això, sembla que la ciència no avala aquesta idea. De fet, dues metaanàlisis (Michels, 2021; Sánchez de Ribera et al., 2019) ens han permès concloure que la psicopatia es relaciona de manera inversa amb la intel·ligència general, així com amb l'emocional. Per tant, Hannibal seria una *rara avis* més que la norma a l'hora de retratar la psicopatia.

No es pot concloure que Hannibal Lecter siga el model que millor descriu a la psicopatia, ja que aquesta sol implicar una menor intel·ligència tant general com emocional. En la imatge, un fotograma de la pel·lícula *El silenci dels anyells*, dirigida per Jonathan Demme en 1991.

Encara que la creació d'aquest personatge d'Hannibal li la devem a l'escriptor estatunidenc Thomas Harris, i la seua primera adaptació cinematogràfica a Michael Mann –amb *Hunter* en 1986–, va ser la segona versió per al cinema, de Jonathan Demme, la que va traspasar fronteres i va marcar de manera indeleble la concepció que existeix en la cultura popular sobre la psicopatia. De fet, gràcies a aquest Hannibal es va crear la imatge del dolent perfecte, la nèmese del protagonista de la sèrie o pel·lícula de torn. En aquest sentit, es concep el malvat, especialment el psicòpata, com un personatge exquisit caracteritzat, com hem dit, per una elevada intel·ligència, una gran serenitat, arrogant, manipulador, insensible i mancat de remordiments (DeLisi et al., 2010; Sundt-Gullhaugen i Aage-Nøttestad, 2011).

Aquesta imatge s'ha anat distorsionant amb les successives creacions que s'han inspirat o, bàsicament, han copiat aquest personatge. Exemples d'això són John Doe, el malvat de la pel·lícula *Seven*, dirigida per David Fincher en 1995, o John Kramer, àlies *Jigsaw*, a *Saw* (2004) de James Wan, entre d'altres. A més, el concepte de psicopatia s'ha popularitzat tant en els programes de crònica negra que, normalment, és el primer terme que apareix quan algú ha comès un assassinat o qualsevol mena de crim atroç. En aquest sentit, sembla que el concepte de psicopatia s'ha associat amb uns altres com el de fredor i, més important encara, amb el de premeditació, astúcia i, en particular, el d'altres capacitats intel·lectuals. No obstant això, veurem a continuació si la ciència realment avala l'estreta relació entre la psicopatia i la intel·ligència o, simplement, es tracta d'una altra idea àmpliament difosa en la cultura popular, però sense aval científic.

■ QUÈ ÉS LA PSICOPATIA?

Per a definir la psicopatia, necessitem recórrer a la versió de diferents autors, ja que ens trobem davant un concepte bastant ampli. En particular, aquest constructe (construcció teòrica prou àmplia per a comprendre un problema tan complex com el comportament humà) fa referència a un conjunt de característiques de personalitat que, sovint, resulten desadaptatives. El model més clàssic (Cleckley, 1941/1976) va establir que la psicopatia es caracteritzaria per la falta d'empatia cap als altres, la posada en pràctica de comportaments poc ètics (com la manipulació, l'engany, la mentida, etc.) i les conductes desadaptatives (per exemple, la criminalitat, l'estil de vida parasitari, la falta de responsabilitat sobre les conseqüències dels seus actes, etc.). Posteriorment, el psicòleg Robert D. Hare (2003) va destacar la importància de les conductes antisocials i la versatilitat criminal com un criteri important a l'hora de diagnosticar la psicopatia.

Encara que a Hare li devem l'èmfasi en les conductes antisocials per a diagnosticar la psicopatia, altres estudis

Orion Pictures – Lauren Films

«Hannibal seria una rara avis més que la norma a l'hora de retratar la psicopatia»

s'han interessat per diferents facetes que no convé menysprear. Referent a això, el concepte de psicopatia va ser complementat amb la inclusió d'una audàcia elevada (per exemple, immunitat a la por i a l'estress), egocentrisme maquiavèlic, inconformisme impulsiu, externalització de la culpa o culpabilització als altres de les decisions pròpies i falta de planificació o una baixa capacitat per a anticipar les conseqüències de les accions (American Psychiatric Association, 2013; Lilienfeld et al., 2005; Patrick et al., 2009). En resum, tots aquests símptomes podrien dividir-se en dos blocs o factors. Mentre que en el factor 1 s'agruparien o constituïrien els símptomes afectius (encant superficial, manipulació, falta d'empatia, etc.), en el factor 2 s'englobarien els comportaments antisocials (Salvador et al., 2017).

Pel que fa a la prevalença de la psicopatia, un estudi recent (Sanz-García et al., 2021) ha estimat que en la població adulta seria aproximadament de l'1,2%. Aquesta prevalença prové de l'instrument més àmpliament emprat per a avaluar la psicopatia: o sia, l'escala de la psicopatia de Hare revisada o PCL-R (per les sigles en anglès de

Ryoji Iwata

Un estudi recent ha estimat que la prevalença de la psicopatia en la població adulta seria aproximadament de l'1,2%.

«Es concep el malvat, especialment el psicòpata, com un personatge exquisit caracteritzat per una elevada intel·ligència»

Psychopathy Checklist-Revised) (Hare, 2003). Si s'empren altres instruments menys estesos en l'àmbit acadèmic, la prevalença en la població general augmentaria fins al 4,5 % (Sanz-García et al., 2021), per la qual cosa és preferible quedar-se amb la que s'obté a partir de l'instrument més emprat en investigació.

Com hem vist, no existeix un criteri diagnòstic específic que assenyale la intel·ligència com una variable imprescindible per a diagnosticar la psicopatia. De fet, és probable que l'elevada intel·ligència s'haja pressuposat, atès que la psicopatia sol relacionar-se amb la violència premeditada o instrumental –caracteritzada, a més, per una baixa emocionalitat (Glenn i Raine, 2009)– i per a la qual, teòricament, es necessita una gran capacitat per a establir plans que permeten obtenir beneficis. Però, de fet, això xocaria frontalment amb un dels criteris diagnòstics, ja que el desinterès per les conseqüències de les decisions actuals interferiria amb la capacitat per a anticipar les implicacions futures. Així i tot, no hem de concloure que totes les persones diagnosticades de psicopatia hagen de presentar la totalitat dels criteris anteriorment esmentats. I això es pot aplicar a qualsevol trastorn mental; és a dir, pot ser que dues persones diagnosticades amb depressió no presenten exactament els mateixos símptomes.

■ ELS ESTUDIS DE METAANÀLISI

Per a intentar aclarir si existeix una relació significativa entre la psicopatia i la intel·ligència, podríem recórrer a la investigació empírica. Tanmateix, això pot oferir una visió parcial, atès que cada estudi presenta unes dades puntuals i unes certes limitacions metodològiques que podrien interferir en la interpretació dels resultats. Tant és així que el més lògic és recórrer als treballs que hagen recopilat tota la literatura científica per a analitzar la relació en qüestió. En concret, el més adequat seria centrar-se en les metaanàlisis, ja que aquest tipus d'estudis proporciona un resum de la totalitat de la literatura empírica existent fins aleshores i, de la mateixa manera, permet calcular l'efecte total de la relació entre dues variables (com, per exemple, psicopatia i intel·ligència).

Fins al moment existeixen dues metaanàlisis que hagen analitzat la relació entre els trets de psicopatia i la intel·ligència general. En aquest marc, sembla que la conclusió és tot el contrari a allò apuntat en el personatge d'Hannibal Lecter. És a dir, que la relació entre els trets de psicopatia i la intel·ligència general és inversa (Michels, 2021; Sánchez de Ribera et al., 2019). A majors trets de psicopatia, la intel·ligència general és menor.

Les metaanàlisis no sols permeten calcular el valor total de la relació, sinó que també permeten conèixer si les conclusions obtingudes en aquests estudis de revisió

són homogènies; és a dir, si els estudis inclosos apunten en la mateixa direcció o, per contra, existeixen importants discrepàncies entre aquests (Hutton et al., 2015). Referent a això, tots dos estudis –tant el de Michels (2021) com el de Sánchez de Ribera et al. (2019)– conclouen que existeix una considerable heterogeneïtat entre les investigacions contemplades i, en conseqüència, apareixen importants discrepàncies entre els estudis inclosos. Aquesta àmplia heterogeneïtat en les investigacions s’explicaria per algunes variables que, en certa manera, actuarien com a moderadores en el vincle entre la psicopatia amb la intel·ligència (com el gènere de les persones amb psicopatia o la dimensió de la psicopatia que s’ha avaluat, entre altres). És per això que, a continuació, descriurem les variables que permetran explicar l’heterogeneïtat descrita.

■ ELS FACTORS MODERADORS EN LA RELACIÓ DE LA PSICOPATIA AMB LA INTEL·LIGÈNCIA

Primer de tot, hem de delimitar els conceptes de *psicopatia* i *intel·ligència*. Tenint en compte que tots dos són constructes psicològics i, en conseqüència, conceptes molt amplis, resulta adequat fixar el nostre focus atencional en quins aspectes de tots dos conceptes expliquen la relació inversa entre psicopatia i intel·ligència. En el cas de la psicopatia hauríem de centrar-nos en aquelles variables contemplades dins del factor 2. És a dir, aquelles que farien referència a les conductes antisocials (com la delinqüència juvenil, versatilitat criminal, etc.) i a l’estil de vida (impulsivitat, falta de metes a llarg termini, etc.). Això és, precisament, aquelles variables que implicarien o es relacionen amb una menor intel·ligència, concretament amb la intel·ligència verbal. Per tant, la carrera delictiva i criminal estaria relacionada amb un ús poc efectiu del llenguatge, bé siga de manera oral o escrita (Michels, 2021; Sánchez de Ribera et al., 2019).

Curiosament, aquests no són els únics factors que interfereixen en l’anàlisi de la relació entre la psicopatia amb la intel·ligència, és a dir, les variables que actuarien com a moderadores en la relació d’interès i ajudarien a comprendre l’heterogeneïtat de les conclusions. De fet, sembla que la relació entre la psicopatia amb la intel·ligència seria més clara quan la mostra analitzada és de dones, atès que, si la relació s’analitza en homes, la psicopatia no es relaciona amb la intel·ligència. De la mateixa forma, no sembla que la relació de la psicopatia i la intel·ligència siga evident al llarg de tot el cicle vital, ja que aquesta relació només és significativa en els estudis que han emprat adults. Si la relació s’analitza en nens o adolescents, les variables no presenten una relació significativa (Michels, 2021; Sánchez de Ribera et al., 2019).

Sivani Bandaru

El model més clàssic estableix que la psicopatia es caracteritzaria per la falta d’empatia cap als altres, la posada en pràctica de comportaments poc ètics (com la manipulació, l’engany, la mentida, etc.) i les conductes desadaptatives.

Per tant, el que podem concloure fins al moment és que Hannibal Lecter, si existira, constituïria una excepció més que una norma. Arribats a aquest punt, hauríem d’avançar un poc més en la relació de la psicopatia amb la intel·ligència. De fet, és necessari incorporar les emocions en l’equació.

■ I SI PARLEM DE LA INTEL·LIGÈNCIA EMOCIONAL?

El psicòleg nord-americà David Goleman va popularitzar el concepte de les *intel·ligències múltiples* i, més en concret, va centrar el seu èmfasi en la intel·ligència emocional (Goleman, 1995, 1998), ja que fins a aquell moment semblava que l’èxit o fracàs d’una persona depenia exclusivament de la seua intel·ligència acadèmica. Aquest nou concepte va sorgir de la necessitat de la simbiosi entre la intel·ligència i les emocions, és a dir, de la nostra capacitat per a ser conscients, manejar i expressar les emocions. I no sols això, sinó també com les manegem de manera efectiva en les relacions interpersonals. Aquest concepte d’intel·ligència permetria

Orion Pictures – Lauren Films

«No existeix un criteri diagnòstic específic que assenyalé la intel·ligència com una variable imprescindible per a diagnosticar la psicopatia»

explicar el motiu pel qual unes certes persones aconseguen l'èxit en moure's «com a peix en l'aigua» en les relacions socials i no sols per tindre un cervell acadèmic brillant que li permeta acumular titulacions.

Un recent estudi de metaanàlisi ens permet concloure que la relació entre els trets de psicopatia amb la intel·ligència emocional no sols és inversa, sinó que, a més, el valor tendeix a ser major al qual presenta amb la intel·ligència general (Megías et al., 2018). Així i tot, sembla que la relació de la psicopatia amb la intel·ligència també estaria afectada per les discrepàncies entre les investigacions contemplades, i que s'explicarien per les diferents metodologies emprades per a valorar la psicopatia. D'aquesta manera, si es delimiten els estudis que van avaluar la psicopatia amb el mateix instrument, es reduiria l'heterogeneïtat entre els estudis. De totes maneres, si pensem en la relació inversa entre totes dues variables, resulta lògic, ja que els éssers humans evolucionem gràcies a la nostra capacitat per a cooperar amb els nostres congèneres i sobreposar-nos a l'adversitat. En altres paraules, si hem aconseguit sobreviure, ha sigut per dur a terme conductes prosocials i no antisocials (Hare, 2017).

Per tot això, no podem concloure que Hannibal Lecter siga el model que millor descriga la psicopatia, ja que aquesta sol implicar una menor intel·ligència tant general com emocional. Com hem vist, enfrontar-nos amb els nostres congèneres no és una cosa bona per a l'espècie, almenys a llarg termini. De fet, si ens atenim als postulats de la psicologia evolucionista, el que ens

convé com a espècie és cooperar i no anar els uns contra els altres, emprant una perspectiva individualista i egoïsta. Per tant, personatges com aquest i altres similars constitueixen una excepció i no l'exemple de la persona amb psicopatia. La investigació ens ajuda a derrocar uns certs mites que poden resultar, fins a un cert punt, nocius per la imatge que generen. ☺

REFERÈNCIES

- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (DSM-5®). American Psychiatric Association.
- Cleckley H. (1941/1976). *The mask of sanity: An attempt to clarify some issues about the so-called psychopathic personality*. C. V. Mosby Company.
- DeLisi, M., Vaughn, M. G., Beaver, K. M., & Wright, J. P. (2010). The Hannibal Lecter myth: Psychopathy and verbal intelligence in the MacArthur violence risk assessment study. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 32(2), 169–177. <https://doi.org/10.1007/s10862-009-9147-z>
- Glenn, A. L., & Raine, A. (2009). Psychopathy and instrumental aggression: Evolutionary, neurobiological, and legal perspectives. *International Journal of Law and Psychiatry*, 32(4), 253–258. <https://doi.org/10.1016/j.ijlp.2009.04.002>
- Goleman, D. (1995). *Emotional intelligence*. Bantam.
- Goleman, D. (1998). *Working with emotional intelligence*. Bantam.
- Hare, B. (2017). Survival of the friendliest: *Homo sapiens* evolved via selection for prosociality. *Annual Review of Psychology*, 68(1), 155–186. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-010416-044201>
- Hare, R. D. (2003). The Hare PCL-R: Some issues concerning its use and misuse. *Legal and Criminological Psychology*, 3, 99–119. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8333.1998.tb00353.x>
- Hutton, B., Salanti, G., Caldwell, D. M., Chaimani, A., Schmid, C. H., Cameron, C., Ioannidis, J. P., Straus, S., Thorlund, K., Jansen, J. P., Mulrow, C., Catalá-López, F., Gøtzsche, P. C., Dickersin, K., Boutron, I., Altman, D. G., & Moher, D. (2015). The PRISMA extension statement for reporting of systematic reviews incorporating network meta-analyses of health care interventions: Checklist and explanations. *Annals of Internal Medicine*, 162(11), 777–784. <https://doi.org/10.7326/M14-2385>
- Lilienfeld, S. O., Widows, M. R., & Staff, P. A. R. (2005). Psychopathic personality inventory TM-revised. *Social Influence (SOI)*, 61(65), 97.
- Megías, A., Gómez-Leal, R., Gutiérrez-Cobo, M. J., Cabello, R., & Fernández-Berrocal, P. (2018). The relationship between trait psychopathy and emotional intelligence: A meta-analytic review. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 84, 198–203. <https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2017.12.003>
- Michels, M. (2021). General intelligence and the dark triad: A meta-analysis. *Journal of Individual Differences*, 43(1), 35–46. <https://doi.org/10.1027/1614-0001/a000352>
- Patrick, C. J., Fowles, D. C., & Krueger, R. F. (2009). Triarchic conceptualization of psychopathy: Developmental origins of disinhibition, boldness, and meanness. *Developmental Psychopathology*, 21(3), 913–938. <https://doi.org/10.1017/S0954579409000492>
- Salvador, B., Arce, R., Rodríguez-Díaz, F. J., & Seijo, D. (2017). Evaluación psicométrica de la psicopatía: Una revisión metaanalítica. *Revista Latinoamericana de Psicología*, 49(1), 36–47. <https://doi.org/10.1016/j.rlp.2015.09.015>
- Sánchez de Ribera, O., Kavish, N., Katz, I. M., & Boutwell, B. B. (2019). Untangling intelligence, psychopathy, antisocial personality disorder, and conduct problems: A meta-analytic review. *European Journal of Personality*, 33(5), 529–564. <https://doi.org/10.1002/per.2207>
- Sanz-García, A., Gesteira, C., Sanz, J., & García-Vera, M. P. (2021). Prevalence of psychopathy in the general adult population: A systematic review and meta-analysis. *Frontiers in Psychology*, 3278. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.661044>
- Sundt-Gullhaugen, A., & Aage Nøttestad, J. (2011). Looking for the Hannibal behind the cannibal: Current status of case research. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 55(3), 350–369. <https://doi.org/10.1177/0306624X10362659>

ÁNGEL ROMERO. Professor titular del Departament de Psicobiologia de la Universitat de València.